SKOLOTĀJA ROKASGRĀMATA

TRUST OR TRASH: SKATS UZ MEDIJIEM CAUR EIROPAS VĒSTURES PRIZMU

IEVADS

Šī moduļa mērķis ir atbalstīt skolotāja darbu mācību stundā, palīdzot skolēniem attīstīt medijpratību, kuras pamatā ir kritiskās domāšanas prasmes, kas nepieciešamas, lai orientētos sarežģītajā mūsdienu mediju vidē. Analizējot Eiropas vēstures piemērus, skolēni mācās atpazīt neobjektīvus apgalvojumus un manipulācijas un vienlaikus — pārdomāt savus mediju lietošanas un informācijas kopīgošanas ieradumus. Šī pieeja palīdz izprast psiholoģisko ietekmi, kas vēstures gaitā devusi veidolu mediju saturam. Tādējādi skolēni iemācās kļūt par zinošiem un atbildīgiem mediju lietotājiem.

> *Svarīgi! Modulī vairākās vietās ir ņemts talkā mākslīgais intelekts. Ikreiz, kad tas izmantots, uz to dota skaidra norāde un tas integrēts mācību procesā.*

METODE

Modulī izmantota kombinētās mācīšanās pieeja — proti, tajā apvienoti tiešsaistes elementi un klasē veicamas aktivitātes, kurām nepieciešams aktīvs skolotāja atbalsts (sīkāku mācību stundu plānojumu sk. tālāk tekstā). Modulim ir divas grūtības pakāpes: 1. līmenis domāts skolēniem vecumā no 13 līdz 15 gadiem un 2. līmenis — skolēniem vecumā no 16 līdz 18 gadiem. Abos līmeņos integrēti dažādi palīglīdzekļi un uzdevumi, piemēram, interaktīva attēlu izpēte, diskusiju kartītes, viktorīnas, mācību videomateriāli, kritiskās domāšanas vingrinājumi un fakultatīvu mājasdarbu ieteikumi.

> ***Svarīgi!*** *Modulis ir izstrādāts tā, lai papildinātu skolotāja darbu, mācot medijpratību. Tas nav atsevišķi un neatkarīgi izmantojams mācību materiāls. Moduļa apguvē nepieciešams skolotāja ieguldījums un aktīva iesaiste mācību procesa vadīšanā.*

MĒRĶI

Pēc sekmīgas moduļa apguves skolēniem būtu jāspēj:

1. atpazīt neobjektīvu informāciju, stereotipus, varas izpausmes un nolūkus mediju vēstījumos dažādos Eiropas vēstures posmos;
2. izprast un analizēt mediju satura radīšanas, izplatīšanas un uztveres pamatā esošos (neiro)psiholoģiskos procesus;
3. kritiski izvērtēt avotu un satura ticamību;
4. izprast savu lomu atbildīgā mediju izmantošanā un satura kopīgošanā.

ILGUMS

Ierosinātais vielas apguves plānojums (sk. tālāk tekstā) paredz aptuveni divas mācību stundas (2x50 minūtes) un fakultatīvu mājasdarbu. Atkarībā no jūsu rīcībā esošā laika varat pēc nepieciešamības pielāgot aktivitātēm atvēlētā laika ilgumu, izvēlēties, kurus uzdevumus pildīt, izvērst aktivitāti plašāk vai to saīsināt.

Šajā pārskatā redzams, cik daudz laika skolotāji veltīja moduļa apguvei materiāla testēšanas posmā ar skolēniem.

Nepieciešamais laiks	**% skolotāju**
<30 minūtes	3%
30–45 minūtes (1 mācību stunda)	11%
45–75 minūtes (2 mācību stundas)	46%
75–120 minūtes (3+ mācību stundas)	34%
>120 minūtes	6%

UZSKATĀMĀS DOMĀŠANAS METODE

Šajā modulī izmantota uzskatāmās domāšanas metode. Tā ir skolēncentrēta pieeja izglītības procesam, kas palīdz skolēniem attīstīt kritiskās domāšanas prasmes un padziļināt izpratni, pamatojoties uz secīgu jautājumu kopumu. Šī pieeja palīdz skolotājiem nodot skolēniem vēstures zināšanas, savukārt skolēniem tā ļauj saprast, kāpēc konkrētais temats ir aktuāls mūsdienās.

> *Svarīgi! Daži temati skolēniem var būt sensitīvi. Apsveriet, vai klasē valda droša gaisotne un vai spēsiet panākt to, ka skolēni cits pret citu izturas ar savstarpēju cieņu. Apspriediet šo jautājumu ar klasi, ja uzskatāt, ka tas varētu būt nepieciešams.*

Paņēmiens "Perspektīvu trijstūris"[1]

Šis paņēmiens izmantojams, lai rosinātu skolēnus palūkoties uz noteiktu jautājumu no dažādiem skatupunktiem, iztēlojoties citas personas viedokli, kas ir (vai nav) atspoguļots attēla padziļinātās izpētes uzdevumā. Manipulēti vēsturiskie attēli var būt ārkārtīgi iedarbīgi līdzekļi, kā mudināt skolēnus apsvērt dažādus skatupunktus un šo attēlu izveides mērķus.

Vispirms skolēni tiek iepazīstināti ar attēlu un tā tapšanas kontekstu, un pēc tam viņiem jāizstrādā trīs dažādas ar attēlu saistītas perspektīvas. Šajā posmā ir svarīgi, lai skolotājs aktīvi vadītu mācību procesu, t. i., saprotami izskaidrotu visus veicamos soļus un piedāvātu atbalstu katrā no trim jautājumiem. Pārliecinieties, ka skolēni uz jautājumiem atbild pēc kārtas (nevis uz visiem jautājumiem vienlaikus) un norādītajā secībā. Raksturojot savu personisko skatupunktu kā pēdējo, skolēni to jau varēs darīt ar kritiskāku pieeju.

1. **Kāda ir fotogrāfa / attēla veidotāja perspektīva?**
   Aiciniet skolēnus apsvērt, kāpēc fotogrāfs izvēlējies noteiktu motīvu vai kāpēc nolēmis veikt attēlā manipulācijas. Kāda bija viņa motivācija un nolūki? Vai šie nolūki bija pozitīvi vai negatīvi un kam tie varēja būt labvēlīgi vai nelabvēlīgi? Kādas varēja būt fotogrāfa izjūtas, veidojot šo attēlu?

2. **Kādas varētu būt citas ar šo attēlu saistītās perspektīvas? Piemēram, kāds ir fotogrāfijā redzamo personu skatījums?**
   Mudiniet skolēnus domāt plašāk, paraugoties uz attēlu no citas perspektīvas, piemēram, iztēlojoties, kāds varētu būt attēlā redzamas pazīstamas personības vai centrālā tēla skatupunkts. Kādas varēja būt šo personu izjūtas attēla uzņemšanas brīdī? Vai tām bija konkrēti nolūki? Vai pastāvēja izvēles iespējas? Gluži tāpat var domāt arī par mērķauditoriju — kā skatītāji varētu uztvert attiecīgo fotogrāfiju? Kādas varētu būt viņu domas vai izjūtas?

[1] Paņēmienu izstrādājusi *Claire Bown* ("The Art Engager", Thinking Museum, 2024), pamatojoties uz "Project Zero" (Hārvarda Universitātes Izglītības fakultāte) izstrādāto uzskatāmās domāšanas metodi.

3. **Kāds ir mans skatupunkts?**
   Pēdējā posmā aiciniet skolēnus apsvērt pašiem savu skatupunktu. Tagad, kad skolēniem zināms attēla tapšanas konteksts, kā tas ietekmē attēla uztveri? Kāds ir skolēnu viedoklis par manipulētiem attēliem? Vai viņi paši apsvērtu iespēju manipulēt ar attēlu, ja šādai rīcībai būtu pamatots iemesls? Kāda ir atšķirība starp manipulācijām ar attēliem pagātnē un šodien?

PIEMĒRS

Zemāk varat iepazīties ar moduļa testēšanas posmā saņemtu skolēna atbildi par fotogrāfiju "Ļeņins (un Trockis)".

Kāds ir attēla veidotāja skatupunkts?

"Domāju, ka attēla autors vēlējās parādīt, kāda vara bija Ļeņinam; attēlā redzam Ļeņinu, kurš runā un stāsta cilvēkiem par Sarkano armiju, un visi, kas tur sapulcējušies, ieklausās viņa teiktajā, un tas ilustrē, kā viņš tajos laikos valdīja pār PSRS."

Kāds ir kādas citas personas skatupunkts?

"Domāju, ka Staļins vēlāk gribēja šo attēlu pārveidot, lai manipulētu ar cilvēkiem un izdzēstu jebkuras atmiņas, kas varētu atgādināt par Trocki un Kameņevu, un tādējādi, apgalvojot, ka viņi nekad nav bijuši režīma kontrolē, radītu sava veida propagandu."

Kāds ir tavs personiskais skatījums?

"Manuprāt, šis attēls parāda, cik liela vara var būt atsevišķu cilvēku rokās un ka mazākums vienmēr diktē noteikumus vairākumam, kā to darīja Ļeņins attiecībā uz Krievijas iedzīvotājiem. Šis princips izpaužas visās diktatūrās (Ziemeļkorejā, nacistiskajā Vācijā u. c.). Domāju, ka šis attēls raida spēcīgu vēstījumu cilvēkiem, kas to aplūko."

NODARBĪBU PLĀNS

Šeit ierosinātais nodarbību plānojums ir orientējošs. Atkarībā no jūsu rīcībā esošā laika varat pēc nepieciešamības pielāgot aktivitātēm atvēlētā laika ilgumu, izvēlēties, kurus uzdevumus pildīt, izvērst aktivitāti plašāk vai to saīsināt. Varat arī apsvērt iespēju atsevišķas aktivitātes likt skolēniem veikt kā mājasdarbu.

> ***Svarīgi!*** *Uzdevumiem ir divas grūtības pakāpes, katra ir pielāgota konkrētai vecuma grupai. Taču varat no abiem līmeņiem atlasīt un izvēlēties uzdevumus, kuri jūsu skolēniem varētu būt visnoderīgākie.*

1. LĪMENIS

(13–15 gadus veci skolēni)

1. Iesildīšanās viktorīna
2. Metode "Roka"
3. Mācību videomateriāli
4. Mediju evolūcija
5. Klikšķini un apspried

2. LĪMENIS

(16–18 gadus veci skolēni)

1. Attēlu analīze & Perspektīvu trijstūris
2. Klikšķini un apspried
3. Projekta darbs
4. Faktu pārbaudes telpa

SOLIS	AKTIVITĀTE	FORMĀTS	ILGUMS	MĒRĶIS UN IETEIKUMI
1. UN 2. LĪMENIS				
KUPONI UN PIERAKSTĪŠANĀS	Lai piekļūtu modulim, ģenerējiet sev un saviem skolēniem kuponus ar kodiem. Katrs skolēns (vai katra grupa) izmanto vienu kodu. Skolotājs pierakstās, izmantojot skolotāja kuponā iekļauto kodu.	PDF	5 minūtes	Nodrošina piekļuves iespējas gan skolotājam, gan skolēniem. Pierakstoties skolotāja statusā, skolotāji saņem piekļuvi papildu funkcijām, piemēram, iespēju aplūkot skolēnu atbildes un ierakstus. Skolotāju un skolēnu kodus var izmantot atkārtoti, piemēram, pierakstoties otrajai nodarbībai.
1. LĪMENIS				
VIKTORĪNA	Skolēni sāk moduļa apguvi, atbildot uz īsu viktorīnu, kurā jāmēģina atšķirt viltus ziņas no īstām ziņām. Gluži tāpat kā reālajā dzīvē, kur lēmumi bieži vien ir jāpieņem ātri, skolēniem ir dotas divas minūtes, lai atbildētu uz pieciem jautājumiem.	Tiešsaistes rīks	3 minūtes	Viktorīna skolēniem parāda, ka robeža starp īstām, dažkārt neparastām, ziņām un viltus ziņām var būt pavisam nemanāma. Viktorīna rotaļīgā veidā liek skolēniem ieslēgt kritisko domāšanu.
ROKA	Roka ir vienkāršs paņēmiens, kas palīdz skolēniem ātri izvērtēt piecus mediju satura aspektus, piemēram, pārbaudīt, vai avoti ir uzticami, vai saturs ir emocionāls utt. Iepazīt šo koncepciju palīdz vienkāršs uzdevums, kurā noteikti roku žesti jāpievelk pie atbilstošā teksta.	Tiešsaistes rīks	5 minūtes	Rokas paņēmiens tiek izmantots arī HEH (ceļojošajā) izstādē "Fake (f)or Real". Tas vienkāršotā veidā dod skolēniem padomus, kā rīkoties ar mediju saturu. Roka parādās arī informatīvajos videomateriālos.

MĀCĪBU VIDEO-MATERIĀLI	Trīs īsi videomateriāli iepazīstina skolēnus ar dažādiem smadzeņu darbības aspektiem, cilvēkam patērējot mediju saturu, proti, tiek aplūkota ātrā domāšana, lēnā domāšana un mākslīgais intelekts. Skolēniem videomateriāli jānoskatās norādītajā secībā.	Tiešsaistes rīks	10 minūtes	Videomateriāli palīdz skolēniem saprast, kādi procesi notiek smadzenēs, patērējot mediju saturu. Uzmanība tiek vērsta uz to, ka daži lēmumi var būt instinktīvi, taču ir līdzekļi, kas palīdz pārvarēt impulsīvu reakciju uz mediju saturu.
MEDIJU EVOLŪCIJA	Atrodot pareizās atbilsmes starp notikumiem un gadskaitļiem (*drag & drop*), skolēni rekonstruē mediju evolūciju vēstures gaitā, lai nākamajā solī padziļināti izpētītu dažādos mediju attīstības posmus.	Tiešsaistes rīks	5 minūtes	Skolēni uzzina, kā mediji ietekmējuši un ietekmē patērētājus (grāmatu iespiešana, radio, televīzija, sociālie mediji, mākslīgais intelekts u. c.), un izprot, ka vara un ietekme allaž bijusi pamatā (problemātiskam) mediju saturam.
KLIKŠĶINI UN APSPRIED	Skolēni var darboties pa pāriem, izvēloties vienu vai vairākas diskusiju kartītes un apspriežot kartītē redzamo jautājumu. Izvēlei tiek piedāvāti daudzi temati.	Tiešsaistē/ klasē	20 minūtes	Skolēni var pārdomāt un apspriest dažādus līdz šim modulī aplūkotos aspektus. To var darīt, sadaloties pa pāriem, mazās grupās vai kopīgi apspriest klasē. Šajā aktivitātē skolotājam aktīvi jāiesaistās mācību procesa vadīšanā. Skolotājs var izlemt, vai skolēni paši izvēlēsies kartītes, cik kartīšu jāizvēlas un vai diskusijas secinājumi ir jāprezentē klasē (un kādā formātā tas darāms).

2. LĪMENIS				
ATTĒLU ANALĪZE	Skolēnu pirmais uzdevums ir analizēt vienu vai vairākus attēlus un mēģināt saskatīt attēla daļas, kurās veiktas manipulācijas. Nākamajā solī skolēni uzzina vairāk par attēla vēsturi, klikšķinot uz interaktīviem elementiem.	Tiešsaistes rīks	15 minūtes	Skolēni uzzina, ka manipulācijas nav nekas jauns — tās arvien bijušas sastopamas visā vēstures gaitā. Viņi iepazīst konkrētus, galvenokārt vēsturiskus piemērus un izprot, kā vara un nolūki ir ietekmējuši mediju saturu. Skolotāja ziņā ir izlemt, vai skolēni analizēs tikai vienu vai vairākus attēlus.
PERSPEKTĪVU TRIJSTŪRIS	Skolēni atbild uz trim jautājumiem, kuru pamatā ir uzskatāmās domāšanas metode (sk. iepriekš). Jautājumi attiecas uz iepriekšējā solī aplūkoto attēlu.	Tiešsaistē/ klasē	20 minūtes	Šis uzdevums aktivizē skolēnu kritisko domāšanu un mudina viņus palūkoties uz analizējamo attēlu no dažādām perspektīvām. Skolotājs var izlemt, vai skolēni strādās individuāli, pāros vai mazās grupās un kā tiks izklāstīti secinājumi. Mācību platformas ziņojumsadaļā skolotājam redzami tiešsaistē iesniegtie skolēnu darbi.

KLIKŠĶINI UN APSPRIED	Skolēni var strādāt pa pāriem, izvēloties vienu vai vairākas diskusiju kartītes un apspriežot kartītē redzamo jautājumu. Izvēlei tiek piedāvāti daudzi temati.	Tiešsaistē/ klasē	20 minūtes	Skolēni var pārdomāt un apspriest dažādus līdz šim modulī aplūkotos aspektus. To var darīt, sadaloties pa pāriem, mazās grupās vai kopīgi apspriest klasē. Šajā aktivitātē skolotājam aktīvi jāiesaistās mācību procesa vadīšanā. Skolotājs var izlemt, vai skolēni paši izvēlēsies kartītes, cik kartīšu jāizvēlas un vai diskusijas secinājumi ir jāprezentē klasē (un kādā formātā tas darāms).
PROJEKTA DARBS	Lai apgūtās zināšanas pielietotu praksē, skolēni veic pētījumu, kura mērķis ir atklāt problemātisku mediju saturu divos dažādos līmeņos, proti, valsts līmenī un starptautiskā (Eiropas) līmenī. Pēc tam skolēni iepazīstina klasi ar saviem secinājumiem.	Tiešsaistē/ klasē	N/A	Šo uzdevumu skolēniem var dot, lai padziļinātu viņu izpratni par attiecīgo tematu gan valsts, gan Eiropas kontekstā atkarībā no uzdevuma izpildei pieejamā laika. Prezentācijas formātu var pielāgot, vadoties pēc tā, ko skolotājs uzskata par piemērotāku saviem skolēniem.
FAKTU PĀRBAUDES TELPA	Faktu pārbaudes telpā skolēniem ir pieejami galvenie moduļa materiāli, kā arī medijpratības terminu vārdnīca (glosārijs).	Tiešsaistē	N/A	Faktu pārbaudes telpa ir vieta, kurā pieejami svarīgākie materiāli. Terminu vārdnīca palīdz skolēniem definēt galvenos terminus. Vecāko klašu skolēniem attiecīgā gadījumā var iedalīt arī materiālu

				"Roka" vai videomateriālu "Smadzenes". Turklāt varat apsvērt iespēju uzdot skolēniem mājās iepazīties ar platformā *YouTube* atrodamo materiālu kopumu par dezinformāciju (sk. "Papildu saites un materiāli").

Papildu saites un materiāli[2]

Ieteicamie materiāli

- Eiropas Parlamenta *YouTube* atskaņojumu saraksts. Mūsdienu digitālajā pasaulē dezinformācija, šķiet, ir atrodama visur. Iespējams, ka esi ar to saskāries. Un varbūt pat esi ar šādu informāciju dalījies. Bet vai esi kādreiz aizdomājies, kāpēc tas ir bīstami? Vai — ko iespējams darīt, lai pret to cīnītos? Pirmais solis, lai nepakļautos maldināšanai, ir saprast, kā tā darbojas. Šie videoklipi palīdzēs tev kļūt par zinošāku tiešsaistes lietotāju — tu izpratīsi dezinformācijas mehānismus un to, kā atšķirt reālus faktus no izdomājumiem: https://www.youtube.com/playlist?list=PLHQxK2YVsFVtlgDH2_lliyTMfPyZ3Q03N

- Eiropas vēstures nama tiešsaistes prezentācija "Hack Your Brain". Tilburgas Universitātes klīniskā neiropsiholoģe *Margriet Sitskoorn* izklāsta, kā neatbilstība starp mūsdienām raksturīgo straujo informācijas plūsmu un to, kā mūsu smadzenes dabīgi apstrādā informāciju, padara mūs īpaši neaizsargātus pret viltus ziņām, sociālajiem medijiem, baiļu vadītu ziņapmaiņu un sociālo polarizāciju. Šie ieskati ļauj gūt vērtīgas atziņas apspriešanai klasē: https://www.youtube.com/watch?v=A996dk8YodM (EN)

- Pamatnostādnes skolotājiem un pedagogiem dezinformācijas apkarošanai un digitālās pratības veicināšanai izglītības un mācību procesā: https://op.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/a224c235-4843-11ed-92ed-01aa75ed71a1

- Kahneman, Daniel: Thinking, Fast and Slow. 2013, Farrar, Straus and Giroux (ISBN: 978-0374533557)

Uzskatāmās domāšanas metode

- Plašāka informācija par uzskatāmās domāšanas metodi, ko Hārvarda Universitātes paspārnē izstrādājis "Project Zero" (EN)

Papildu literatūra

- *EU Disinfo* portāls: https://www.disinfo.eu/ (EN)
- Vietne "EUvsDISINFO" https://euvsdisinfo.eu/learn/ (EN, RU, UA, DE, SL)
- Eiropas Parlaments, "Dezinformācija: kā 10 soļos pasargāt sevi un citus": https://www.europarl.europa.eu/topics/lv/article/20250603STO28720/dezinformacija-ka-10-solos-pasargat-sevi-un-citus
- Eiropas Mediju observatorijas centri visās dalībvalstīs: https://edmo.eu/about-us/edmo-hubs/
- ES mācību rīkkopa "Saglabājiet modrību tiešsaistē — uzziniet, kā atpazīt manipulāciju ar informāciju!": https://learning-corner.learning.europa.eu/learning-materials/staying-vigilant-online-can-you-spot-information-manipulation_lv
- ES mācību rīkkopa "Demokrātija darbībā": https://citizens-initiative.europa.eu/schools/eci-educational-toolkit_lv
- Eiropas Parlamenta ideju laboratorija "Think Tank", "Kā atklāt viltus ziņas?": https://www.europarl.europa.eu/thinktank/lv/document/EPRS_ATA(2017)599386
- Virtuālā ekskursija "*Fake (f)or Real*: viltošanas vēsture" Eiropas vēstures namā: https://historia.europa.eu/lv/izstades-un-pasakumi/pagaidu-izstades/pa-istam-viltots (EN, DE, FR, NL)

[2] Visi materiāli ir pieejami 24 ES oficiālajās valodās, ja vien nav norādīts citādi.

- Eiropas vēstures nama ceļojošā izstāde "*Fake (f)or Real*: viltošanas vēsture": https://historia.europa.eu/lv/izstades-un-pasakumi/pagaidu-izstades/celojosa-izstade-pa-istam-viltots

Ja jums rodas jautājumi par "HistoriCall" saturu vai metodiku, lūdzu, sazinieties ar mums, rakstot uz e-pasta adresi historia-learning@europarl.europa.eu